

Incipit : « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos (*Matth. xi, 28*). » Quid enim est aliud : « et ego reficiam vos, » quam et ego vos a diebus malis mitigabo? Et ostendens, in quo : « Tollite, ait, jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde. » Ad demum intulit : « Et invenientis requiem animabus vestris (*ibid.*, 29). » Ergo putredinem in ossibus admittere et subter se scatentem habere, vel propter conscientiam putredinis, quod tu homo mox futurus es, mitem esse et humilem corde, hoc est jam requiescere non solum in futuro, verum etiam in presenti saeculo.

Quid autem sibi vult, quod, cum dixisset : *Ut requiescam in die tribulationis*, addidit : *Et ascendam ad populum accinctum nostrum*? Quid nisi quod mitem esse et humilem corde, est veraciter accinctum esse et ad populum accinctum ascendere, populum, a quo regnum caelorum vim patitur et violenter diripitur? Qua enim alia cinctura nisi humilitatis spiritu Moysen accinctum esse putas, ut fortissimum spirituum Deum universae carnis teneret dicentem : « Dimitte me (*Gen. iv, 54*), » et ad suam voluntatem inflecteret? Indubitanter sciendum est quia absque hac cinctura nulla usquam justitiae fortitudo est. Quamvis multorum quispiam sit operum, absque isto justitiae praesidio nullus est, nec ille populus accinctus populus ejus est, qui accinctis renibus carnes agni comedens per mare ascendit, sicut hic nunc dixerat : *Viam fecisti in mari equis tuis*. Vane Synagoga de operibus confidit, quia impossibile est eos justificari, qui suam volentes statuere justitiam justitiae Dei non sunt subjecti. Hoc est, quod continuo per metaphoram aptissime dicit :

VERS. 17. *Ficus enim non florebit, et non erit germen in vineis. Mentietur opus olivae, et arva non afferent cibum. Abscindetur de ovili pecus, et non erit armentum in praesepibus*. Sub isto senario numero universa reprobat opera legis, quae sex diebus operari concedit. Et ideo reprobat, quia Judaeus operarius legis non intendit, ut celebret Sabbatum

Domini, non habet fidem et humilitatem, quam commendans : *Invenientis, ait, requiem animabus vestris*. *Ficus et vinea nec non et oliva praesenti loco Synagoga est, et arva non afferentia cibum Judaicae caeremoniae sunt. Pecus et armentum minores et majores Judaei, sive populus et sacerdotes sunt. Eorum omnium fidem et humilitatem Christi non habentium opera cuncta reprobantur dicendo : Ficus enim non florebit, etc. Ac si dicat : Idcirco humilitatis gratiam tantopere desidero, quia in operibus legis nullus est fons justitiae, nullum germen justitiae, nullum opus justitiae, nullum omnino vitalis cibus animae. In quo pecus abscissum est de ovili et armentum a praesepibus fugitur in eo quod Judaeus non credit, quod justitiae Dei non vult subjici et non audit vocem Domini sive pastoris boui. Hinc ille dicit : « Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis (*Joan. x, 26*). » Item : « Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis (*Joan. viii, 47*). »*

VERS. 18, 19. *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo. Deus Dominus fortitudo mea*. Quod dicit, hoc est : Idcirco Israel sectando justitiae legem in legem justitiae non pervenit, quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Ego autem non quasi ex operibus, sed ex fide credam in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Nam dicendo : *In Domino gaudebo*, confitetur Patrem; dicendo : *Exultabo in Deo Jesu meo*, confitetur Filium; dicendo : *Deus Dominus fortitudo mea*, confitetur Spiritum sanctum. *Et ponet pedes meos quasi cervorum, et super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem*. Sicut enim *pedes cervorum* agiles sunt ad dumeta transilienda et alta petenda, sic per hanc fidem agilis ero, ut in legem justitiae perveniam, et in lapidem offensionis non offendam. *Et deducet me haec justitia fidei super excelsa mea*, id est super justitiam operum. *Deducet, inquam, me victor Deus unus, Pater et Filius et Spiritus sanctus, in psalmis canentem* victoriam cursus mei, non operibus meis, sed gratiae ejus ascribentem, et per hoc gratias sempiternas agentem.

EXPOSITIO IN CANTICUM MOYSIS II,

DEUTERON. CAP. XXXII.

Audite, caeli, quae loquar, audiat terra verba oris mei, etc. Metonymice ad caelos inanimatos terramque inanimatam sermo dirigitur, atque a rebus, quae nec aures nec sensum habent aliquem, homo rationalis et sapiens attentum flagitare videtur auditum, tanquam si dicat : Quoniam ego mortalis homo sum, novi autem, quod isti homines vel posterum eorum post mortem meam inique acturi et de via, quam praecipui illis, cito declinaturi sunt : vos saltem caeli, qui superstitis estis, et tu terra, quae in aeternum stabis, accedite ad audiendum, state ad iustificandum, ut, cum inique egerint, et a via Do-

mini declinaverint, vos juxta maledictiones superius dictas, vos, inquam, caeli sitis desuper aenei, et tu terra, quam calcant, ferrea sis.

Verum juxta sensus interni veritatem illi caeli convocantur ad audiendum, de quibus idem Spiritus in Propheta : « Coeli, inquit, enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum (*Psal. xviii, 1*), » et illa terra, de qua alibi : « Dominus, inquit, dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum (*Psal. lxxxiv, 13*). » Illi, inquam, caeli et illa terra convocantur huc ad audiendum, de quibus et in alia propheta : « Borate,

inquit; cæli desuper, et nubes pluant justum, et aperiat terra, et germinet Salvatorem (*Isa. xlv, 8*), » ut videlicet non dubitent cælos eloquentes, scilicet prophetæ, et universi prædicatores, derelicta gente hac stulta, sine consilio et sine prudentia proficisci, ut in omnem terram exeat sonus eorum et in fines orbis terræ verba eorum, et secundum præsentis cantici testimonium invitare gentes ad laudandum Deum vel Dei populum, ut non dubitet terra quondam deserta et invia, scilicet Ecclesia salutarem suscipere pluviam de summis cælorum, id est de ore apostolorum eodem auditu fidei, quo suscepit terræ hujus principium, videlicet beata Virgo: et dedit fructum suum pariendo Deum et hominem Christum.

VERS. 1. *Audite igitur cæli*, id est apostoli, *audiat terra*, id est de cunctis gentibus colligenda Ecclesia. Quomodo audiatis cæli, quomodo ad auditum terra: hujus perveniant *verba oris mei*?

VERS. 2. *Concrescat in pluvia doctrina mea, sicut ut ros eloquium meum, quasi imber super terram et quasi stillæ super gramina.* Quomodo pluvia concrescit? Quomodo fluit ros? Notum est quia de deorsum tenuem nebulam exhalantibus aquis humor in nubibus densescit, et de nubibus in terram concreta pluvia defluit. Ros autem sine nubibus nocturno frigore concretus de cælo in terram matutino sereno cadit. Sic cæli isti, qui enarraverunt gloriam Dei, gloriam eandem partim per studium sacræ lectionis, partim per solam didicerunt revelationem Dei. Quod legendo didicerunt nobisque loquendo refuderunt, quasi de deorsum humorem susceptum et in pluvia concretum gratiosæ nubes super herbam reddiderunt. Quod per solam Dei revelationem acceperunt, quasi rorem nocturnum meditando atque contemplando congregaverunt, et prædicando etiam scribendo super læta fidei vel spei nostræ gramina distillaverunt. Utroque modo perfectum cælum vel firmatum deest esse firmamentum, id est apostolum vel prædicatorem idoneum, qui non de corde suo vel a semetipso loquatur, sed quod audivit, hoc testetur, quod in Spiritu sancto didicit, hoc annuntiet et loquatur. Igitur in vobis, o cæli, qui auditis, *concreseat in pluvia doctrina mea*, et per vos *fluat ut ros eloquium meum*, id est et ex præsentis legis lectione, et ex Spiritu sancti revelatione vobis omnibus consilium Dei innotescat, atque inde per ora vestra in omnem herbam, in cuncta gramina toto mundo virentia *fluat eloquium meum*.

VERS. 3. *Quia nomen Domini*, inquit, *invocabo.* Ergo, o cæli, benevolentiam vestro præstate oratori, aurem benevolam vestro præstate cantori ab ipsa re flagitanti, quia videlicet magna res est *invocare nomen Domini*, quibuscumque *invocabo nomen Domini.* Domini, inquam, Dei, cujus vos gloriam enarraturi, cujus opera vos estis annuntiaturi. Idcirco *audite me, cæli*, idcirco *audiat terra verba oris mei. Date magnificentiam Deo nostro.*

VERS. 4. *Dei perfecta sunt opera, et omnes viæ ejus: judicia.* Hoc est, quod primum audire volo vos, o cæli; hæc sunt, quæ audire te cupio, *terra, verba oris mei.* Quando mandaverit Dominus Deus noster vobis, o cæli, ne pluatis super hanc vineam imbrem, quam exspectavit, ut faceret uvas, et fecit labruscas, quam exspectavit, ut faceret iudicium, et ecce iniquitas, et justitiam et ecce clamor; quando, inquam, mandaverit vobis, ne pluatis super eam, sed potius super terram desertam et inviam, nolite murmurare, nolite obniti pro zelo gentis carnis vestræ, *date magnificentiam Deo nostro, sequimini et magnificum existimate quod complacitum est Deo nostro, quia videlicet etsi homines cæsus vel ratio lateat, Dei tamen perfecta sunt opera; perfecta*, inquam, et irreprehensibilia, *et omnes viæ ejus judicia.* *Judicia vera et justa, justificata in semetipsa.* Nam *universæ viæ Domini misericordia et veritas.* Misericordia est via hæc, qua ad gentes commigravit; veritas est via hæc, qua ab Israel recessit. Hanc igitur *date magnificentiam Deo nostro, ut credatis quia Dei perfecta sunt opera, ut consteamini quia hæc vel omnes viæ ejus sunt judicia.* Quid enim? Nunquid quia pepigit fœdus cum Abraham, nunquid quia dixit: « Et statuam pactum meum inter me et te, et inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno (*Gen. xvii, 7*): » nunc autem ab isto semine ejus recessisti, idcirco non *perfecta opera* ejus, idcirco non *judicia viæ ejus*? Imo *Deus fidelis et absque ulla iniquitate, justus et rectus; fidelis*, inquam, in omnibus verbis suis, *et absque ulla iniquitate* in omnibus judiciis suis, *justus* in omnibus viis suis, *rectus* in omnibus operibus suis. Unde ergo vel ob quam causam pactum suum oblitus est, quod cum Abraham pepigit? Si fidelis, si absque ulla iniquitate, si justus est et rectus, quomodo juramentum neglexit, quod juravit cum patribus? Ecce habes: Ipsi

VERS. 5. *Peccaverunt ei, et non filii ejus in sordibus. Peccaverunt*, id est irritum pactum ipsi fecerunt, subauditur: *inimici*, et jam *non filii ejus*; irritum, inquam, fecerunt pactum ejus, quemadmodum hoc et ipse præsciens dixit mihi superius: « Ecce tu dormies cum patribus tuis, et populus iste consurgens fornicabitur post deos alienos in terra, ad quam ingredietur, ut habitet in ea. Ibi derelinquet me, et irritum faciet fœdus, quod pepigi cum eo (*Deut. xxxi, 16*). » *In sordibus peccaverunt, in sordibus irritum fecerunt pactum, non solum in sordibus vituli, quem fecit Aaron, aut Beelphegor, quæ videlicet sordes jam dudum admixtæ sunt; sed etiam in sordibus Baal et Astaroth caterorumque daemoniorum, tandemque in sordibus Barabbæ latronis, quem sibi dimitti petiere, peccaverunt*, inquam. Certum enim est, quia peccabunt. Cum ergo sic peccaverint, jam *non filii ejus in sordibus*, et ob hoc projecit eos fidelis Deus, dicitur, quia nihilominus tamen *Deus fidelis et absque ulla iniquitate, justus et rectus*, quamvis illos projecit,

cum quibus pactum pepigit in patribus : *peccaverunt* enim ei et irritum fecerunt pactum illud, isti jam *non filii ejus in sordibus*. Proinde, o cœli et terra, quicumque auditis hæc verba oris mei, non ipsum Deum, qui fidelis est et absque ulla iniquitate, sed istos, qui peccaverunt, non filios ejus cunctis loquelis, universis sermonibus vestris, quibus in omnem terram, et in fines orbis terræ audiendi estis, redarguite et dicite : *Generatio prava atque perversa*.

VERS. 6. *Hæccine reddis Domino, popule stulte et insipiens? Generatio*, inquam, *prava*, quod idem est, ac si cum evangelica declamatione dicas : « *Generatio mala et adultera (Matth. XII, 39).* » Idcirco *generatio prava*, quia de bonis quidem parentibus, sed male progenita, quia non de fide, sed sola patrum carne exorta; idcirco, inquam, *prava atque perversa*, quia fidem patrum non imitata, secundum mores patribus longe disparata. *Hæccine reddis Domino? Hæccine*, inquam, id est mala pro bonis, *popule stulte et insipiens, reddis Domino? Stultus* enim es, qui malum sciens non cavisti, *insipiens* quicumque ex hoc populo bonum nescis, quod scire potuisti. *Stultus* es, dum legendo prophetas sensum prophetarum contentiose pervertis; *insipiens*, qui nec saltem legisti, qui ut bene ageres, intelligere noluisti. Igitur, *popule stulte et insipiens, hæccine reddis Domino? Nunquid non ipse est Pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te?* Quantum est, quod ipse *Pater tuus* est, quemadmodum dixit ad Pharaonem : *Filius primogenitus meus Israel?* Quantum est, quod *possedit te, quod fecit te, quod creavit te?* *Possedit* videlicet ut Dominus, *fecit* ut figulus, *creavit* ut Deus. *Fecit*, inquam, unumquemque in sua persona, *creavit* in massa, qui te *possedit* in gratia. Fuerit hoc tibi commune cum cæteris gentibus, quod *fecit*, et quod *creavit* : at singularis beneficii est, quod *possedit*. Quantum ad proprietatem vocum vel distinctionem sensuum, magnæ est potentia quod *possedit*, majoris quod *fecit*, maximæ quod *creavit*, atque e converso magnæ fuit gratiæ quod *creavit*, majoris quod *fecit*, maximæ quod *possedit*. *Hæccine* igitur pro tot beneficiis *reddis Domino* Patri tuo, *possessori tuo, factori tuo, creatori tuo?*

VERS. 7. *Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas*. Videlicet, ut scias, quod is ipse, quem tradidisti, quem negasti ante faciem Pilati, Pater tuus est, qui *possedit, et fecit, et creavit te*, ut, inquam, illud scias, *memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas*. Nam in *diebus antiquis* omnia per ipsum facta sunt, et per *generationes singulas* mysteria ejus dictis et factis præsignata sunt. Sed forte memoria *dierum antiquorum*, et cogitatio *generationum singularum* necdum tibi satisfaciunt. Quid igitur facis? *Interroga patrem tuum et annuntiabit tibi, majores tuos et dicent tibi. Pater tuus* Deus ipse est, *majores tui* lex et prophetæ sunt. *Interroga ergo Patrem tuum orando, majores tuos* legendo. *Patrem*, inquam, *tuum Deum*

A interroga orationibus intentis, utrum consilium hoc vel opus, cujus in omnem terram sonus exivit, ex ipso sit, *et annuntiabit tibi*. Si enim Cornelium gentilem pro hoc ipso orantem et eleemosynas facientem dignanter exaudivit, et mirabiliter quid illum facere oporteret per angelum suum ostendit, quanto magis si tu interrogaveris et ut bene agas intelligere volueris, per aliquam revelationem *annuntiabit tibi*. Igitur, ut prædictum est, Deum *Patrem tuum interroga* orando, *majores tuos* prophetas consule legendo. Ille *annuntiabit*, et isti *dicent tibi*, quia iste, quem tradidisti, quem negasti, quem felle cibasti, et aceto potasti, quem clavis confixisti, cujus latus lancea perforasti, *Pater tuus est, qui te possedit*. Quomodo autem *possedit*, vel quomodo possidere incepit? plane et hoc ipsum *dicent tibi*.

VERS. 8. *Quando dividebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel*. Notum tibi est quia quando profecti de oriente filii Adam, et invenientes campum in terra Sennaar cœperunt facere turrin, cujus culmen pertingeret ad cœlum, ut celebrarent nomen suum, confudit ibi *Altissimus* linguam eorum, ut non audiret unusquisque vocem proximi sui, atque ita *divisit* eos ex illo loco in universas terras. Tunc utique *divisit Altissimus gentes*, scilicet in linguas dissonas, et *separavit filios Adam*, id est imitatores superbiæ Adam in universas terras. Non perdidit eos, ut ante fecerat, per diluvium, sed *constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel*, id est statuit ut daret genus humanum, donec impleatur numerus electorum, qui omnes secundum fidem sunt *filiis Israel*.

VERS. 9. *Pars autem Domini populus ejus, Jacob funiculus hæreditatis ejus*, subauditur in illa divisione gentium, in illa separatione filiorum Adam. Facta namque confusione linguarum remansit lingua primitiva in domo et familia Heber, unde per Abraham, qui et ipse ab illo Hebræus dictus est, exivit hic populus Hebræus *pars Domini* solus; hic, inquam, *populus Jacob* solus hæreditatis Domini *funiculus*, in quo solo notus Deus, in quo solo magnæ nomen ejus. Unde per Balaam dicitur : « *Populus solus habitabit, et inter gentes non reputabitur (Num. XXIII, 9).* » *Pars autem Domini*, vel *funiculus hæreditatis ejus*, non quod soli vel omnes ad Dominum pertineant, qui sunt de carne ejus; sed quod soli vel omnes Domini sint, qui sunt de fide ejus. Hoc modo *possedit*, et sic *possidere incepit*.

VERS. 10. *Invenit eum in terra deserta, in loco horroris et vastæ solitudinis. Invenit eum in terra deserta*, id est innotuit ei in deserto annis quadraginta; imo primum innotuit ei *in loco horroris*, id est in horrenda servitute Ægypti percutiendo Ægyptios decem plagis, ac deinde in loco *vastæ solitudinis* manna pluendo et aquam de petra producendo, ut jam dictum est, quadraginta annis. *Circumdedit eum, et docuit et custodivit quasi pupillam*

oculi sui. Circumduxit, inquam, non enim duxit eos per viam terræ Philisthiim, quæ vicina est; sed *circumduxit* eos per viam deserti, quæ est juxta mare Rubrum, et ita circumducendo *custodivit quasi pupillam oculi sui*, videlicet reputans, ne forte pœniteret eum, si vidisset adversum se bella consurgere et reverteretur in Ægyptum. Tenerior quippe erat quam pupilla oculi, ita ut leviter offensus vitiosus animus sæpe in Ægyptum reverti voluerit. *Circumduxit igitur et docuit* non solum multis bonorum vel malorum experimentis, verum etiam doctrina conscripta hujus legis.

VERS. 11. *Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans expandit alas suas, et assumpsit eos, atque portavit in humeris suis.* Sic *circumduxit*, sic *docuit*, sic *custodivit* sicut pullos suos aquila, videlicet secundum naturam erga pullos suos, non absque pietate severa, neque absque severitate pia. Semper enim fertur probare, quos genuit, ne generis sui inter omnes aves quoddam regale fastigium degeneris partus deformitas decoloraret. Itaque asseritur quod pullos suos radiis solis objiciat, atque in aeris medio parvulos suos ungue suspendat. At si quis repercusso solis lumine intrepidam oculorum aciem inoffenso intuendi vigore servaverit, is probatur, quod veritatem naturæ sinceri obtutus constantia demonstraverit. Si vero lumina sua perstrictus radiis solis inflexerit, quasi degener et tanto indignus parente rejicitur, nec æstimatur educatione dignus, qui fuit susceptione indignus. Igitur circumducendo et docendo sic tentavit et sic probavit, sicut aquila pullos suos. Nam eos quidem, qui murmuraverunt, qui tentaverunt, qui concupierunt in deserto, prostravit; eos autem, qui crediderunt, qui obaudierunt, quasi super alas gratiæ *assumpsit atque portavit in humeris suis*.

VERS. 12. *Dominus solus dux ejus fuit, et non erat cum eo Deus alienus.*

Increpatio illorum. Quid tibi, inquit, o popule stulte et insipienti, quid tibi cum turba deorum alienorum? Nunquid dii alieni te de Ægypto, domo servitutis eduxerunt, aut educentem te Dominum Deum tuum adjuverunt? Non ita; sed *Dominus solus dux*, inquit, *ejus fuit, et non erat cum eo Deus alienus*, non ille cornutus et aureus vitulus, non Beelphegor spurcissimus, non Baal, non quisquam omnino Deus alienus.

VERS. 13. *Constituit eum super excelsam terram, ut comederet fructus agrorum.* Eum, quem invenit in terra deserta, in loco horroris et vastæ solitudinis, *constituit super excelsam terram*, id est montuosam terram, *ut comederet fructus agrorum*, ut inhabitaret civitates, quas non ædificavit, et biberet vinum de vineis, quas non plantavit, ut regiones gentium et labores possideret populorum. Quæ videlicet *terra excelsa*, sicut jam alibi dictum est, non est sicut terra Ægypti, ubi jacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ; sed montuosa

et campestris de cælo expectans pluvias,

A quam Dominus Deus semper invisit, et oculi ejus in ea sunt a principio anni usque ad finem ejus. *Super excelsam igitur terram constituit eum, ut comederet fructus agrorum, ut sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo.* *Ut sugeret, inquam, mel de petra*, id est, ut dilectioni Creatoris assuefactus tandem dulcedinem cælestis doctrinæ caperet, *de petra virga crucis et passionis percussa*, scilicet de Christo præsentia prædicante ore mellifluo, *oleumque de saxo durissimo*, id est Spiritum sanctum de eodem Christo per virtutem resurrectionis incorruptibiliter solidato.

VERS. 14. *Butyrum de armento et lac de ovibus cum adipe agnorum et arietum filiorum Basan: et hircos cum medulla tritici et sanguinem uvæ biberent meracissimum.* Hæc omnia temporaliter atque realiter iste populus adeptus est, quem invenerat Dominus Deus ejus in terra deserta, in loco horroris et vastæ solitudinis, ut istis corporalibus bonis lactatus et exercitatus spiritale *butyrum* et spiritale *lac* spiritualemque *adipem* suo tempore libenter acciperet de spiritali *armento*, de spiritalibus *ovibus* et agnis, sive *arietibus filiorum Basan*, id est *pinguium*, scilicet de factis imitandis aut dictis exsequendis Patrum vel patriarcharum, de Scripturis prophetarum et apostolorum veraciter *pinguium*, juxta quod singuli talium verissime dicunt: *Impinguasti in oleo caput meum, et sanguinem uvæ meracissimum* (Psal. xxii, 5), id est sanguinem Christi Filii Dei biberet sacrosanctum. Idcirco super illam excelsam [terram] temporaliter constitutus est, et hæc temporalia bona indeptus est, ut ad spiritualium et æternorum bonorum appetitum proficeret. Sed quid?

VERS. 15. *Incrassatus est dilectus, et recalcitravit, incrassatus, impinguatus, dilatatus.* Dilectus, sed diligenti ingratus, dilectus, inquam, sed ipsam dilectionem superbe et ferociter abusus *incrassatus* est cogitatione, *incrassatus* opere, *impinguatus* pertinacia, *dilatatus* arrogancia. Talis *dilectus recalcitravit*, id est largitoris imperia calce abjecit. Verum ista crassitudo tumor et non plenitudo est. Nam qui veram plenitudinem, qui veram scit pinguedinem, quantumvis butyro abundet aut lacte ovium sive adipe agnorum et arietum, donec ipsum apprehendat Deum, dicit: « Ego vero egenus et pauper sum, Deus, adjuva me (Psal. lxxix, 6). » At vero cæcus Deus venter est, postquam illum impleverit ex his quæ prædicta sunt, *incrassatus, impinguatus ac dilatatus* falsa sibi æstimatione sufficiens videtur, falso sibi nihil deesse arbitratur. Quid enim fecit iste dilectus taliter *incrassatus*? *Dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo salutari suo.* Deus, id est factor, idem salutaris sive salvator. Verum aliud est, quod factor, aliud quod salvator. Nam Deus *factor*, quia hominem ipse fecit: Deus *salvator*, quia homo factus homines ipse salvare venit. Sic *incrassatus* est, ut de neutra gratia curaret. Nam et antequam veniret, *Deum factorem*

suum dereliquit, et postquam venit, a Deo salutari suo recessit. Quomodo illum dereliquit, quomodo ab illo recessit?

VERS. 16. *Provocaverunt eum in diis alienis, et in abominationibus suis ad iracundiam concitaverunt.* Ad idem procedit, et quod in diis alienis provocaverunt, et quod in abominationibus suis ad iracundiam concitaverunt: verumtamen diversa sunt, et e diverso veniunt. Nam dii quidem alieni sunt, abominationes autem suæ sunt, propter quas, ut eas licentiose agerent, deos alienos coluerunt: verbi gratia, vitulus, quem fecerunt, et Beelphegor, quem initiati sunt, dii alieni fuerunt. Quod autem post comessationes et potationes surrexerunt Iudere, et quod inter sacrificia cum Madianitis fornicati sunt, suæ abominationes exsiterunt. Igitur et in diis alienis mitem provocaverunt, et in abominationibus suis ad iracundiam concitaverunt. Item et in eo quod antequam in hunc mundum veniret, toties ad idololatriam defluerunt, in diis alienis eum provocaverunt, et in eo quod præsentem blasphemaverunt, dicentes: « Dæmonium habet, et insanit, et in Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia (Joan. x, 20), » profecto in abominationibus suis ad iracundiam concitaverunt. Sed in quilibet diis eum provocaverunt?

VERS. 17. *Inmolaverunt dæmoniis, et non Deo; diis, quos ignorabant. Novi recentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum.* Dii quos coluerunt, non dii, sed potius dæmonia sunt dii nuncupati dii novi, quia ignoraverunt prius eos, dii recentes, quia non coluerunt illos patres eorum. Nunc igitur cæli et terra ad caput increpationis redite, et dicite generationi pravæ atque perversæ: *Hæcine reddis Domino, popule stulte et insipiens?*

VERS. 18. *Deum, qui te genuit,* id est qui diu sterilibus parentibus tuis gignendi te facultatem sive effectum tribuit. Nam præter unicum Filium suum, quem ex utero ante luciferum genuit, et quem in hunc mundum misit per uterum virginis, neminem de propria substantia sua Pater ille genuit. Ergo qui te genuit, id est qui Saræ diu sterili tandem conceptum dedit, et Rebeccæ sterili eodem Isaac deprecante dilectum sibi Jacob ut conciperet et pareret præstitit, de quibus vel per quos geniturae rivus emanavit: illum tu dereliquisti genitorem ingratitudine detestabili, et oblitus es Domini creatoris tui, subauditur, quem prius cognovisti per præsentem doctrinam legis et per eorundem patrum exempla, qui hæreditariam ejus scientiam thesaurizaverunt tibi. Unde et majus peccatum habes, quam si nunquam ille fuisset cognitus tibi.

VERS. 19. *Vidit Dominus, et ad iracundiam concitatus est, quia provocaverunt eum filii sui et filia.* Vidit hoc ille, quem nihil latet, oculis nunquam dormitantibus, quibus omnia videt, vidit hoc peccatum tuum stylo ferreo scriptum in ungue adamantino clamante per prophetas suos Spiritu sancto, ut peccatum tuum a facie ejus non deleatur.

A *Et ad iracundiam concitatus est,* videlicet animi sui motu: Deus enim non movetur, aut perturbatur; sed iudicii veritate sic impietatem persequente, ut non jam pius Pater, sed districtus iudex sentiat; et hoc idcirco, quia provocaverunt eum filii sui et filia, quod utique secundum omnem rationem minus tolerandum est, quam si provocassent eum externi vel externæ. *Provocaverunt autem* videlicet in eo, quod non per ignorantiam vel per infirmam indigentiam, sed scienter peccaverunt, et per industriam, imo et sapientes fuerunt ad concinandum peccatum, ad conquirendum malum.

VERS. 20. *Et ait: Abscondam faciem meam ab eis, et considerabo novissima eorum.* Ait, id est sententiam fixit, cui dixisse fecisse est ita ut cælum et terram, quam dictionem ejus transire facilius sit. Non est enim Deus quasi homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut mutetur. Ait ergo, id est iudicium dedit hujusmodi: *abscondam faciem meam ab eis,* id est excæcabo illos, ut viam veritatis invenire non possint. Excæcabo corda illorum, et aures eorum aggravabo, et oculos eorum claudam, ne forte videant oculis et auribus suis audiant, et corde suo intelligant, et convertantur, et sanem eos, dicamque eis: « Audite audientes, et nolite intelligere, et videte visionem, et nolite cognoscere (Isa. vi, 9). » Ita absconditus ab eis *considerabo novissima eorum,* id est exspectabo finem et consummationem peccati eorum tacite prospiciendo mirabilem audaciam eorum. *Generatio enim perversa est, et infideles filii.* Damnationis ejus, qua dixi: *Abscondam faciem meam ab eis,* causæ præcedentes sunt, quia *generatio perversa est, quia infideles sunt filii,* sancto quoque Spiritu per prophetam contentante, quia sunt *principes Sodomorum, quia sunt populus Gomorrhæ.* Alioquin non videretur stare, quod dixit supra: *Deus fidelis et absque ulla iniquitate.* Justum igitur iudicium in eo quod dedi illis scutum cordis laborem meum, quod licet tanquam sponsus procedens de thalamo meo in sole posuerim tabernaculum meum, ipsi tamen videre me non possunt, imo et scandalum illis est, cum designatur eis tabernaculum meum carneum, diciturque illis: *Ecce iste Deus noster.* Amplius autem audite cæli justum iudicii ordinem, æquam judicantis vicissitudinem.

VERS. 21. *psi me provocaverunt in eo, qui non erat Deus, et irritaverunt in vanitatibus suis: et ego provocabo eos in eo, qui non est populus, et in gente stulta irritabo illos.* Priores ipsi provocaverunt me non levi quacunquē offensione vel humano excessu, sed in eo, qui non erat Deus, id est, sic me habendo tanquam si non essem Deus, et irritaverunt me priores ipsi in vanitatibus suis, id est vanitates suas, vanos deos suos prætulērunt mihi, tandemque data sibi optione Barabbam mihi præferre non dubitaverunt auctorem seditionis. Reddam itaque illis tantonem provocando eos in eo, qui non est populus, id est sic eos habendo, ut non sint populus,

ut sint siæ rege, sine principe, sine sacerdote, sine Ephod et sine Teraphim, ut omnino non sint populus, sed in populis et gentibus jam nunc dispergantur, et in futuro cum eis, qui non sunt, annullentur, et cum eis, qui in inferno sunt, deputentur, et ita *in gente stulta irritabo illos. Irritabo*, inquam, id est, et ad æmulationem adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram eos mittam (Rom. x, 19), et ut videant gentem loco suo regnantem, gentem prius insipientem, sed postea sapientem, quam æmulentur, cujus æmulatione torqueantur.

VERS. 22. *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima.* Provocabo, inquam, illos, et irritabo; provocationis autem et irritationis principium hoc est, quod *ignis succensus est in furore meo*, consummatio, quod *ardebit usque ad inferni novissima.* Ignis enim succensus est in præsentiarum ignis Romanorum, quo civitas sancta facta est deserta Sion, deserta facta est Jerusalem, desolata domus sanctificationis eorum, et gloria eorum facta est in exustionem ignis, et omnia desiderabilia eorum versa sunt in ruinas, et ceciderunt in ore gladii, et captivi ducti sunt in omnes gentes. Ille jam *succensus est ignis* pœna; ignis vindictæ ardebit autem usque ad inferni novissima. Nam de hac vindicta temporali ad æterna proficiscuntur tormenta. Num ergo, inquis, judicat Deus bis in idipsum, aut consurget duplex tribulatio? Non utique, si in vindicta vel tribulatione præsentium reatum agnoscas, finemque ponas peccatis. Cæterum quoniam in ipsa pœna impia perseverat voluntas populi stulti et insipientis, et nunc inducit super eos diem afflictionis, et in posterum ignis, qui succensus est, *usque ad inferni novissima ardebit*: quod et alius propheta imprecatur: et et duplici contritione conterere eos, Domine Deus meus (Jer. xvii, 18), et alias autem, et una percussio est, quæ hic incepta illic finitur, ut incorrectis unum flagellum sit, quod temporaliter incipit, sed in æternis suppliciis consummetur, quatenus eis, qui omnino corrigi renuunt, jam percussio præsentium flagellorum sequentium sit initium tormentorum. Igitur nihilo læsa vel in pravum detorta regula prophetica, qua dictum est: *Non consurget duplex tribulatio*, sive juxta Septuaginta: *Non vindicabit Deus bis in idipsum*, et hic a furore meo succensus est ignis et in futuro, quod est: *Usque ad inferni novissima ardebit.*

Devorabitque terram cum germine suo, et montium fundamenta comburet. Non, ut sæpe factum est, solum terræ germen devorabit, ut sit fames in terra propter peccata populi, sed ipsam quoque *terram*, cujus in iracundia loquentes dolos cogitabant, ita ut dicerent: et venient Romani, et tollent nostrum et læcum et gentem (Jer. xi, 48): et *terram*, inquam, ipsam *cum germine suo devorabit*, id est auferet ita, ut terra eorum non sit, et nihilominus ea carcant, quam si devorata sit igne hostili. *Et fundamenta montium comburet*, id est superbiorum fiduciam au-

A feret, videlicet pulchrum templum inclytamque civitatem, cujus suffulti statu firmiter in hæreditario patrum suorum Deo sibi stare videntur, gentesque cæteras quasi valles infimas montes ipsi despiciunt. Templum, inquam, et civitatem in montibus fundatam ignis elementaris comburet. Præterea *terram*, id est carnes eorum; *terram*, inquam, peccatricem, id est populum qui superbit, cum sit terra et cinis, *devorabit ignis cum germine suo*, id est cum libidibus et malis operibus suis, *et montium fundamenta*, id est ipsas quoque animas, quæ vegetant corpora, comburet ignis, et hic succensus, ut jam dictum est, et in futuro ardens usque ad inferni novissima.

VERS. 23. *Congregabo super eos mala, et sagittas meas complebo in eis.* Et hoc ait Dominus utique ad iracundiam provocatus. Ait, inquam, non solum secreto et intus prophetis audientibus, verum etiam in publico apostolis audientibus, Judæis blasphemantibus, auditoris etiam per Evangelium cunctis per orbem gentilis. Cum enim dixisset: et ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et Scribas, et ex illis occidetis et crucifigetis, et ex eis flagellabit in synagogis vestris et persequemini de civitate in civitatem, et continuo subjunxit: et Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel justus usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiz, quem occidistis inter templum et altare... Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem hanc (Matth. xxiii, 34 et seqq.). et Hæc dictio ejus apostolis audientibus de malis congregandis, qui jam, audiente Moyse, antequam homo fieret, hæc ait: Igitur *congregabo super eos mala*, id est venire faciam omnem sanguinem justum qui effusus est super terram. Et hoc juste, quia videlicet ipsi me occidendo, sanguinem meum effundendo mensuram patrum suorum implebunt, patrum malorum, patrum impiorum, qui justos occiderunt, qui sanguinem prophetarum fuderunt. *Et sagittas meas complebo in eis*, quia videlicet congregata tot mala paucæ vel pars sagittarum nearum expiare non sufficeret: idcirco *complebo*, id est omnes expendam *sagittas meas in eis*, sagittas maledictionis, scilicet quas paulo ante in pharetra cujusdam conditionis ita recondidi. et Quod si audire nolueris vocem Domini Dei tui, ut custodias et facias omnia mandata ejus, et cæremonias, quas ego præcipio tibi hodie, venient super te omnes maledictiones istæ, et apprehendent te. Maledictus es in civitate, maledictus in agro, maledictum horreum tuum, et maledicte reliquie tuæ, maledictus fructus ventris tui, etc. (Deut. xxviii, 15-18). et *Explebo*, inquam, id est omnes istas expendam *sagittas meas in eis*, quod alias nunquam feci, licet multoties aliquam sagittarum partem in eos jecerim; exempli gratia: quando Benadab rege Syriæ cum universo exercitu suo obsidente Samariam facta est fames hic magna in Samaria, et tandiu obsessa est, donec venumdaretur caput asini octoginta argenteis, et quarta pars capisterii vel

cadi stercoreis columbarum quinque argenteis, dixit- que mulier altera ad alteram : Da filium tuum, ut comedamus eum hodie, et filium meum comedemus cras. Quando, inquam, hæc acta sunt, tunc *sagittas meas* quidem jeci, sed non totas *complevi*. Nam inter hæc dixit Eliseus : « Audite verbum Domini : Hæc dicit Dominus. In tempore hoc cras modius similæ uno statere erit, et duo modii hordei statere uno in porta Samaritæ (IV Reg. vii, 1). » Quod et factum est. Verum non ita erit, cum faciem meam abscondero in eis. Sed quid?

VERS. 24, 25. *Consumentur fame, et devorabunt eos aves morsu amarissimo. Dentes bestiarum immittam in eos cum furore trahentium super terram atque serpentium. Foris vastabit eos gladius, et intus pavor juvenem simul ac virginem, lactentem cum homine sene.* Id plane erit *sagittas meas* compleri in eis. *Consumentur fame*, videlicet in die solempni Paschæ Jerosolymis congregati velut exitiali quadam manu cogente, quos tricies centena millia hominum Josephus dicit fuisse, scilicet justo judicio tempore hoc ultionis electo, ut qui in diebus Paschæ salvatorem suum Dominum Christum cruentis manibus et sacrilegis vocibus violaverant, in ipsis diebus velut in unum carcerem omnis multitudo conclusa feralis pœnæ exitium, quod merebatur, exciperet. Quam diræ famis exitio consumpti sint, qui plenius nosse cupit, quintum prædicti Josephi historiarum librum legat, ex quo omnem eorum luctuosam tragediam pernoscet. In quo illud permaxime horrendum fuit, quod quædam mulier Maria nomine Eleazari filia, genere et facultatibus nobilis, præ magnitudine famis quasi in amentiam vel in insaniam versa parvulum, quem sub uberibus habebat, filium jugulat ignique superpositum torret, et medium quidem consumit, medium vero servat obtectum, unde et per prædones confestim irruentes, quos conceptus obstæ carnis nidor invitaverat (scrutabantur enim domos esurientes et fame insanientes); per prædones, inquam, deprehensum hoc malum continuo civitatem universam horrendo nuntio replevit illa proferente quod obtexerat, ac dicente quia partem vobis optimam reservavi. *Igitur consumentur*, inquit, *fame*, subaudis : et non sepelientur; sed *devorabunt eos aves morsu amarissimo*. Sepelire namque cadavera proximorum nec defunctorum multitudo nec virium debilitas permittebat. Primo quidem publico sumptu sepeliri mortuos jusserant fœtoris intolerantia. Ut vero omnem sumptum cœpit vincere multitudo morientium, de muro cadavera præcipitabant tanta multitudine, ut mortuorum cadaveribus valli replerentur, et humani corporis labo patria terra rigaretur. Igitur *devorabunt eos aves*, scilicet insepultos *morsu amarissimo*, quia videlicet residuis hoc spectantibus amarissima hæc erit amaritudo. Nec solum *aves devorabunt*, sed et *dentes bestiarum immittam in eos trahentium eos cum furore super terram dentesque serpentium*.

Aliter : *Dentes bestiarum immittam super eos cum furore trahentium super terram atque serpentium. Dentes bestiarum*, id est sævitiam vel arma Romanorum immittam in eos cum furore trahentium super terram, id est absque misericordia residuos in captivitate ducentium in omnem terram : *dentesque serpentium*, id est sævitiam malignorum spirituum per cruciatus et mortes corporum usque ad inferni novissima trahentium. Nam per bestias Romanos fortes ac feroces recte intelligi illud pro testimonio vel exemplo est, quod Psalmista cum eandem calamitatem deplorans dixisset : « Ut quid destruxisti maceriem ejus, et diripiunt eam omnes, qui prætergrediuntur viam, » continuo subjunxit : « Exterminavit eam aper de silva, et singularis ferus depastus est eam (Psal. LXXIX, 13, 14), » per aprum et per singularem ferum Titum et Vespasianum Romanos imperatores significans. Igitur *dentes bestiarum super terram trahentium* arma sunt Romanorum occidentium et in captivitate trahentium. Colligens namque supra dictus historiographus omnem numerum peremptorum vel fame vel ferro undecies centena millia designavit, cæteros vero latrones et sicarios ac prædones post urbis excidium mutuis declarat interiisse vulneribus, electos autem quosque juvenum, quos decor corporis et proceritas commendabat, ad triumphum dicit esse servatos; reliquos autem, qui supra decem et septem annos agebant ætatis, victos ad opera Ægypti per metalla destinatos, vel per cæteras provincias esse dispersos, alii quidem, ut ludis gladiatorii, alii, ut ad bestias traderentur. Si qui vero intra septimum et decimum ætatis reperti sunt annum, per diversas provincias in servitutem distrahi jussi sunt. Quorum numerus usque ad nonaginta millia perductus est. Id plane fuit *trahi super terram dentibus bestiarum*, ac deinde animas duci ad inferos, id fuit *trahi dentibus serpentium*. Unde signanter non dictum est : *dentes bestiarum et serpentium cum furore trahentium super terram*; sed *serpentium*, subauditur : *dentes cum furore trahentium* in infernum. Malorum omnium summam uno tandem versiculo complexus est : *Foris vastabit eos gladius, et intus pavor : juvenem simul ac virginem, lactentem cum homine sene.* *Foris* namque *gladius*, id est exterior corporum omnimoda calamitas; *intus pavor*, id est atrox conscientia, quia scientibus illis jam sanguis Christi, sicut sibi imprecati fuerant, super ipsos et super filios ipsorum redundabat.

VERS. 26. *Et dixi : Ubinam sunt? Cessare faciam ex hominibus memoriam eorum.* Hæc et hæc dixit, quæ jam præmissa sunt. *Et tunc demum dixi ego*, cui futuræ istæ calamitates, imo et omnia tam præterita quam futura præsentia sunt : *ubnam sunt?* videlicet quia defecerunt peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint. Et væ illis, quos nescit Deus *ubnam sint*, cum ipse omnium, qui sunt, qui non inani sunt, locus sit. Unde dicit Job : « Sicut consu-

mitur nubes, et pertransit: sic qui descendit ad inferos, non ascendet, nec revertetur ultra in domum suam, neque cognoscet eum amplius locus ejus (Job VII, 9). » *Cessare faciam ex hominibus memoriam eorum*, ac si dicat: Parum est ut non amplius cognoscam eos, ego quondam locus ipsorum, insuper *ex hominibus cessare faciam memoriam eorum*, ut nec apud Deum nec apud homines ulla in bono sit memoria eorum.

VERS. 27. *Sed propter iram inimicorum austuli, ne forte superbirent hostes eorum, et dicerent: Manus nostra excelsa, et non Dominus fecit hæc omnia.* Ita, ut prædictum est, sagittas meas complebo in eis, ut ne una quidem maledictio residua sit. Pote: am facere, et ipsi merebantur, ut ita cessaret ex hominibus memoria eorum, quatenus nullæ superessent reliquiæ eorum. Sed forte *superbirent hostes eorum* et dicerent: *Non Dominus fecit hæc omnia, sed manus nostra excelsa fecit hæc omnia.* Distuli ergo, et non totam funditus delevi memoriam eorum, imo et dixi, « quia si numerus eorum fuerit quasi arenæ maris, reliquiæ salvæ fient (Rom. IX, 27). » Hoc pacto fit ut non superbiant hostes eorum, ut non dicant: *Manus nostra excelsa, et non Dominus fecit hæc omnia, dum reliqui, qui sunt ex eis dispersi per omnes gentes, libros secum bajulant et maledicta legis, quæ legentes hostes eorum et causas maledictionum recensentes sciant et dicant: quia Dominus fecit hæc omnia.* Amplius autem et in eo residuum illorum proficit, ut quicumque ex hostibus eorum ad fidem patrum illorum conversi fuerint, dum legunt quod, cum plenitudo gentium subintraverit, tunc omnis Israel salvus erit, non superbiant, quod cæcitas in Israel contigit, ipsi autem illuminati sunt, Apostolo quoque superbiam istam reprimente, cum dicit: « Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis et pinguedinis olivæ factus es, noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te, etc. (Rom. XI, 17-18). » Plane hæc talis repressio superbiæ dignæ Deo curæ est, ut merito præcavens dicat: *Propter iram inimicorum distuli, ne forte superbirent hostes eorum, et dicerent: Manus nostra excelsa, et non Dominus fecit hæc omnia.* Idcirco dicitur in psalmo: « Deus ostendit mihi super inimicos meos, ne occidat eos, ne quando obliviscantur populi mei, disperge illos virtute tua (Psal. LVIII, 12). » Nunc ergo post dispersionem eandem erga dispersas populi stulti et insipientis reliquias qualis esse debeat apostolorum et populi sapientis Christiani affectus, sequentibus mox cantici verbis innuitur.

VERS. 28, 29. *Gens absque consilio est et sine prudentia, utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent!* Quid aliud Apostolus optat, cum dicit gemebundus: « Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu meo, quoniam tristitia mihi est magna et continuus dolor cordi meo, optabam enim

ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, etc. ? » (Rom. IX, 2, 3.) Quid, inquam, optat, quid dicit, nisi: *Utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent?* Saperent videlicet, qualia vel quas ob causas ventura illis mala ex lege superius scripta prænuntiata sint, ut *intelligerent res et malorum præsentium effectus bene respondere dictis præteritis; providerent*, subauditur: mala inferni, quæ post præsentia consequentur eos, eo quod nec saltem vexatio præsens intellectum dare possit eorum auditui. Hoc optamus, hoc illis cupimus, quicumque recta et humili fide cognoscimus quia naturales isti sunt rami, nos autem naturalis oleaster fuimus, eisque fractis, qui naturaliter stabant, nos contra naturam inserti sumus. Verum donec plenitudo gentium subintrecoat, *gens ista sine consilio et sine prudentia est*, id est non sapiet, neque intelliget, neque novissima providebit. Dicimus tamen quamvis verba perdentes, quamvis nullos vel paucissimos ex eis lucrifacientes: *Utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent!*

VERS. 30, 31. *Quomodo persequeretur unus mille, et duo fugarunt decem millia?* Imo ut ipsa maledictionis recolamus verba, quibus hoc prænuntiatum est, quomodo tradebat Dominus gentem hanc corruentem ante hostes suos? Quomodo per *uram* viam egrediebatur contra eos, et per septem fugiebat? *Nonne ideo, quia Deus suus vendidit eos, et Dominus conclusit illos?* *Non enim est Deus noster, ut Deus eorum, et inimici nostri sunt iudices.* Quid enim? Nunquid ut ipsi putant, Deus Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob Deus eorum est? Non utique: nam ipsi ex eis vel præcipui sunt, quorum Deus venter est, et gloria in confusione vel pudendis eorum. Quantoscunque deos coluerunt, nimirum propter hunc maximum deorum suorum, id est propter ventrem suum et propter pudenda sua coluerunt, scilicet ut sederent manducare et bibere, et deinde surgerent ludere lusum turpem, lusum ignominie. Ergo *Deus suus* venter est, qui multos deos adorandi causa illis est. Et hic *Deus suus vendidit eos*, hic, inquam, *Deus suus* pretio scortationum et libidinum distraxit illos, quia videlicet ipsi, ut illum Deum ventrem suum saturarent, postea, quæ sub ventre sunt, libidinibus effluerent, semetipsos tradiderunt, vitam suam perdiderunt, animas suas perdiderunt. Unde et per prophetam manifeste appellantur principes Sodomorum et populus Gomorrhæ. Ita venditos *Dominus conclusit illos, conclusit*, inquam, primum cæcitate ac furore mentis, ut palparent in meridie, sicut palpitare solet cæcus in tenebris, et cum esset vita ipsorum pendens ante oculos eorum, non crederent eidem vitæ suæ. Deinde *conclusit illos* et hostili exercitu, ubi persequeretur unus mille, et duo fugarunt decem millia. Nonne hæc igitur ideo passi sunt, quia tales, ut jam dictum est, *Deus suus vendidit eos, et Dominus ultor conclusit illos?* *Non enim est Deus noster ut Deus eorum*, non, inquam, qualis Deus noster, talis

Deus eorum. Hoc tam libere profiteamur, ut non commune totius orbis subterfugiamus auditorium, ut sententiam non vereamur qualiumcunque hominum ratione utentium. *Inimici nostri* quoque sunt *judices*, verbi gratia, Platonici sive Pythagorici vel quicumque philosophi gentiles, cum adhuc *inimici nostri* sint, cum nondum fidei Christi susceperint, ipsi sint *judices*. Ecce hic in conspectu omnium proponatur hinc *Deus noster*, et inde *Deus eorum*, hinc, inquam, *Deus noster* et crux ejus, inde satellites Dei eorum ventris, eorum Beelphegor, id est Priapus.

Obscenoque ruber porrectus ab inguine palus..

Sint inter hæc *judices inimici nostri*, judicent inimici nostri, quid pulchrius, quid honestius sit, utrum pietatem Christi crucifixi, an tentiginem vel turpitudinem adorare Priapi? Dicite nunc, *judices*, *inimici* quidem nostri, sed judicandi scientiam habentes, quid pulchrius in aestimatione vestra, crucem adorare, an adulteria? Crucem, inquam, injuste homini justo compactam, an fornicationes et stupra? Quid respondeant, imo quid responderint, quid vindicaverint inimici nostri, jam totus orbis audivit, quia videlicet stupris damnatis pia colla submisere crucei damnatis concupiscentiis ventris et eorum, quæ sub ventre sunt, prædicaverunt gloriam Christi. Verum isti nondum sapiunt, nondum intelligunt. Quare?

VERS. 32, 33. *De vinea Sodomorum vinum eorum, et de suburbanis Gomorrhæ.* Idcirco obscurati sunt oculi eorum, ne videant, idcirco cæcati sunt, ut non sapiant, neque intelligant, neque novissima provideant, quia *de vinea Sodomorum vinum eorum, et de suburbanis Gomorrhæ*, id est quia vivunt Sodomitice. *Uva eorum uva fellis, et botrus amarissimus. Fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile.* Per vineam radices cogitationum nequam, per *uvam* et *botrum* operum nequitia, per *vinum* colloquia mala pravaque blasphemantium intellige doctrinam. Profecto quisquis operibus eorum malignis communicaverit, æterna amaritudine torquebitur. Idcirco dixit: *Uva fellis et botrus amarissimus* est. Et quisquis fabulas vel susurrations eorum acceperit, sopietur sempiterna mortis ebrietate. Idcirco dixit: *Fel draconum vinum eorum et venenum aspidum insanabile.*

VERS. 34. *Nome hæc con ita sunt apud me, et signata in thesauris meis?* Videlicet, quia nulla hæc penitentia delevit, quia non baptismus Christi, quo solo peccata remittuntur, hæc absorbit, idcirco *recondita* manent *apud me*, et *signata sunt in thesauris meis* reddenda in pondere et mensura iræ quam thesaurizaverunt sibi.

VERS. 35. *Meu est ultio, et ego retribuam eis in tempore, ut labatur pes eorum. Mea est, inquam, ultio, meum est iudicium, et ego retribuam eis, videlicet unicuique secundum opera sua in tempore, in die iræ, ut labatur pes eorum, ut cadant in opprobrium sempiternum, ut deducantur in puteum inte-*

ritus, ut usque ad inferni novissima devolvantur.

Dicis: In tempora longa fiet istud. Ego autem dico: *Juxta est dies perditionis, et adesse festinant tempora. Juxta est, etsi mille anni intersint.* Nam « mille anni ante oculos meos tanquam dies hesternæ, quæ præterit (*Psal. lxxxix, 4*). » Sed esto ut millenaria, imo decies aut centies millenaria speretur ante illum diem fore sæculi prolixitas: nunquid non singulariter unicuique peccatori *juxta est dies perditionis*? Denique *anni nostri*, ut ait Psalmista, *sicut aranea meditantur, dies annorum nostrorum*, subauditur: clauduntur, *in ipsis septuaginta annis.* Si autem in potentatibus, si sunt qui in fortitudine et sospitate naturæ diutius vivant, quidam enim fortioris et salubrioris sunt naturæ quam alii; si, inquam, in potentatibus, id est in his, qui salubrioris naturæ sunt, *octoginta sint anni, amplius eorum spatium longius his octoginta annis jam non vita, sed potius labor et dolor est.* Igitur vel sic *juxta est dies perditionis, et adesse festinant tempora.* Fugaces quippe labuntur anni, diesque die truditur. Hactenus contra gentem sine consilio et sine prudentia pro parte illorum, qui exæcati sunt. Nunc ad eas reliquias sermo dirigitur consolatorius, quæ servandæ sunt.

VERS. 36. *Judicabit Dominus populum suum, et in servis suis miserebitur.* Hæc duo clarissima sedis Domini ministeria sunt, misericordia scilicet et iudicium, de quibus tota pendet ratio vel materia laudis divinæ, Psalmista quoque dicente. « Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine (*Psal. c, 1*). » Nihil est enim in verbis et operibus fidelis et justissimi, quod non aut misericordia sit aut iudicii aut utriusque concurrentis, ut ait idem, qui supra. « Misericordia et veritas obviaverunt sibi (*Psal. lxxxiv, 11*). » Igitur *judicabit Dominus populum suum.* Subauditur: secundum ea, quæ hactenus dicta sunt, quia vidit eos provocantes et in abominationibus suis ad iracundiam concitantes. Vidit, inquam, et ad iracundiam concitatus est. Porro *in servis suis miserebitur*, id est in reliquiis, quas alio modo se habentes intuebitur.

*Videbit, quod infirmata sit manus, et clausi quoque defecerunt, residuique consumpti sunt. Videbit, inquam, quod manus illa infirmata sit, et infirmitatem suam agnoverit, quæ hactenus sibi videbatur sana et fortis, ita ut præ infirmitatis vi insaniciens ut phrenetica medicum verum percuteret, quemadmodum dicit in psalmo: « Et irruerunt in me fortes (*Psal. lvm, 4*). » Sic enim infirmi et veræ justitiæ virtutem non habentes ex operibus legis gloriabantur, unde apud Deum nullus justificabitur, ut starent adversus Dominum et adversus Christum ejus dicendo: « Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum. (*Psal. 11, 3*) » Manum talem fortitudinem ejusmodi *videbit, quod infirmata sit, quod humiliata sit, quod justificationem suspiciet, quæ est ex fide et non ex operibus legis.* Et hoc *videbit,**

quod clausi quoque, clausi, inquam, quos, ut supra dictum est, Dominus conclusit, defecerunt, id est nulla ulterius in semetipsis fiduciam habebunt, residuique, residui, inquam, id est qui ex Israel reliqui sunt, consumpti sunt, in eo videlicet, quod nihil se esse cognoscunt, quod ad nihilum se redactos confluentes restauratoris et liberatoris opem poscunt et dicent :

VERS. 37—39. *Ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam? De quorum victimis comedebant adipem, et bibebant vinum libuminum? Surgant et opulentur vobis, et in necessitate vos protegant? Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus præter me.* Adeo infirmati sunt, adeo defecerunt et consumpti sunt, ut dicant, imo jam non ipsi loquantur, quia defecerunt et consumpti sunt, loquatur in eis Dominus, dicat in eis Domini Spiritus : *Ubi sunt dii eorum, in quibus habebant fiduciam*, subauditur : qui fortes fuerunt, qui non defecerunt, neque consumpti, id est per poenitentiam alterati sunt? *Ubi, inquam, sunt dii eorum?* Subaudis : nusquam sunt, nusquam adsunt, quia videlicet non dii, sed demonia sunt. Vos igitur reliquiæ Israel, videte quod ego sim solus, ego, inquam, solus sim, quemadmodum dixi de medio rubi loquens : *Ego sum qui sum (Exod. III, 14)*, quod videlicet et dixi tunc, et dico nunc ad distantiam omnium, quæ non vere, aut simpliciter sunt, quia mutabilia sunt, maxime autem ad distinctionem vel divisionem deorum omnium, qui non sunt, etsi dicantur dii, sunt enim, qui dicantur dii multi et domini multi, tamen dii aut domini non sunt. Ego vero immutabiliter sum et vivo : Filius quoque meus immutabiliter est et vivit ; nam etsi mortuus est ex infirmitate carnis, sed vivit ex virtute Dei, id est eo quod virtus Dei sit. Hoc videte, et quod non sit alius Deus præter me. Nam alia quidem persona Pater, alia persona Filius, sed non alius Deus Pater, alius Deus Filius est.

Ego occidam, et ego vivere faciam, percutiam, et ego sanabo, et non est qui de manu mea possit eruere. Hoc quoque videte, hoc ab effectis præsentibus comprobatum scitote. Nam ego gentilem populum quondam occidi, id est idololatriæ deditum, præter me deos alienos colentem damnavi : et nunc idem ego per Spiritum sanctum vivere feci. Itemque ego populum meum, populum Judaicum provocantem et irritantem me percussi cecitate, et ecce ego ipse reliquias ex eo sanavi. *Et non est, qui de manu mea possit eruere*, subauditur : eum, qui in manus meas horrendas inciderit per imperium superbiæ ; non est, inquam, qui de manu mea possit eruere, propheta quoque dicente : « Si fuerint tres viri isti in medio eorum, Noe, Daniel et Job, vivo ego, dicit Dominus ; ipsi in justitia sua animas suas liberabunt, filios autem et filias non liberabit (Ezech. XIV, 14, 20). » Quis enim ipsam manum saltem possit attingere?

VERS. 40. *Levabo ad caelum manum meam, et di-*

cam : Vivo ego in æternum. Quis igitur de manu mea possit eruere, de manu altissima tam alte in cœli sublevata, ut nemo possit attingere? Manus mea, quæ omnia fecit, quæ cœlum extendit, terramque et maria fundavit, in ipsa infirmitate sua, dum carne induta quasi obligata videtur, tunc quoque percussit superbum, et obstetricante illa eductus est coluber tortuosus : quanto magis postquam illam levavi in cœlum et dixi : *Vivo ego in æternum?* quod exinde apparet, quia et ipsa manus mea, quæ aliquandiu videbatur mortua, vivit in æternum, quemadmodum testatur ille, qui dixit : « Christus resurgens a mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur (Rom. VI, 9), » quanto magis, inquam, extunc nemo est qui de hac manu mea possit eruere?

VERS. 41. *Si acuero ut fulgur gladium meum et arripuerit iudicium manus mea : reddam ultionem hostibus meis, et his qui oderunt me retribuam.* Quænam est manus mea, quæ iudicium arripuit, nisi Filius qui dixit : « Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio? (Joan. V, 22.). » Et quis gladius ejus nisi bonorum malorumque divisio, qui videlicet in dexteram et sinistram divisi insociabiliter separabuntur? Porro fulgur ad breve quidem lucet, sed percutit irreparabiliter. Si igitur acuero ut fulgur gladium meum, id est si quod (occulte) sine dubio futurum est in brevi quidem, sed palam omnibus in dexteram et sinistram divisiones fecero malorum et bonorum, et ita iudicium arripuerit manus mea, sicut jam dixi, non erit qui eruat ; sed reddam ultionem hostibus meis, scilicet gehennam ignis inextinguibilis, et ibi vicissitudinem condignam his qui oderunt me retribuam

VERS. 42. *Inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus devorabit carnes.* Sagittæ meæ universæ sunt iudicii sententiæ senario illic numero designatæ : « Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare ; sitiivi, et non dedistis mihi bibere ; hospes eram, et non collegistis me ; nudus, et non operuistis me ; infirmus, et non visitastis me ; in carcere, et non venistis ad me (Matth. XXV, 42, 43). » Hujusmodi sagittas meas ego inebriabo sanguine, ita ut omnes expendantur cum effectu vindictæ. *Et gladius meus devorabit carnes*, non quod ipsam substantiam carnis exterminet ; sed quod æternaliter puniat carnalium amatores, vitia carnis consectantes, ganeones, helluones, nebulones, tam malignos spiritus quam immundos homines, quorum quia communis est nequitia, poena quoque par est juxta illud : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus (ibid., 41). » Nam hoc est, quod sequitur : *De cruore occisorum, et de captivitate nudati inimicorum capitis.* Inebriabo sagittas meas de sanguine occisorum, id est de damnatione impiorum hominum, et de captivitate capitis inimicorum, scilicet diaboli, qui caput et princeps est inimicorum ; capitis, inquam, nu-

dati, id est manifestati; cunctis enim manifestabitur, cunctis videntibus præcipitabitur.

VERS. 43. *Laudate, gentes, populum ejus, quia sanguinem servorum suorum ulciscetur. Et vindictam retribuet in hostes eorum, et propitius erit terræ populi sui. Laudate, gentes, populum ejus, lætamini, gentes, cum plebe ejus, beatum dicite, gentes, populum, cujus Dominus Deus ejus, quia non peribit*

A patientia populi v. l. servorum ejus. Sanguinem enim servorum suorum ulciscetur, et vindictam retribuet in hostes eorum dicendo: « Disceditis a me maledicti in ignem æternum, » et propitius erit terræ populi sui, dicendo: « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est a constitutione mundi. » Sic hodie laudamus nos gentes. Hæc enim nostra fides, hæc nostra confessio est.

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUEMTEM.

Epistola Gerhohi ad Eberhardum ep. Babenberg. *Quomodo secundum S. Hilarium glorificaturus Filium Pater major, glorificatus autem Filius minor non sit: cum in Symbolo Athanasii Filius æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem dicatur, ejusdem libro De Gloria et honore Filii hominis merito præponenda est, utpote quæ huic scribendo, adversariis obmurmurantibus, occasionem præbuit. Ejus apographum beneficio cl. V. R. D. Eugenii, præfecti bibliothecæ Claustro:neoburgensis, in qua cujusdam codicis antico asserti cœva fere manu eam inscriptam deteximus, ad nos perlatum est. Cæterum Gerhobus propositam quæstionem num. 1 dissolvit atque, beatum Athanasium, qui Filium Patre minorem affirmat, minoritatem illam naturæ humanæ assignare, cum dicat: minor Patre secundum humanitatem; sanctum vero Hilarium, qui minoritatem negat, gloriam hominis in Deum glorificati magnificare, dum dicit: « Glorificatus jam Filius minor non est. » Itaque istos catholicos nullo modo sibi esse contrarios vel contradictorios, sed exigere lectores, et intellectores, inter naturam humanam, conditione parvam, et ipsius gloriam divinam, penitus ineffabilem et immensam discernentes, etc.; quæ omnia multo diffusius et limatius, pertractat in infra excuso libro De gloria et honore Filii hominis.*

VEN. GERHOHI

PRÆPOSITI REICHERSPERGENSIS

EPISTOLA AD EBERHARDUM

BABENBERGENSEM EPISCOPUM.

Quomodo secundum S. Hilarium glorificaturus Filium Pater major; glorificatus autem Filius minor non sit; cum in Symbolo Athanasii Filius æqualis Patri secundum divinitatem: minor Patre secundum humanitatem dicatur.

(D. B. PEZIUS, *Thes. Anecd.* tom. I, parte II, p. 315, ex cod. ms. inclytæ canonice Claustro-Neoburgensis ord. Can. Reg. S. Aug. in Austria, studio et benevolentia adm. rev. et cl. D. Eugenii Purcklbauer, ejusdem loci canonici et bibliothecarii.)

F. venerabili Babenbergensis Ecclesie antistiti, frater G. devotum cum assiduis orationibus obsequium.

I. Stultas et indisciplinatas quæstiones, monente Apostolo, vitandas, libenter caveo; et ideo de rebus involutis curæ disputatoribus indisciplinatis, aut stultis invitatus confero. Quibus, quia vos longe dissimilem exhibulistis, cum sapienter ac disciplinate mecum loquendo contulistis; libet adhuc vobiscum conferre ore ad os loquendo, vel scribendo super illo nostro, quod vidistis, opusculo, in quo illud vos, ut dicitis, offendit, quod ibidem sanctus Hilarium introducit, diceas: « glorificaturus Filium Pater major est; glorificatus autem Filius minor

B non est; » cum in fide Athanasii eandem de Filio jam glorificato: æqualis Patri secundum divinitatem: minor Patre secundum humanitatem. Videtur enim vobis, quod nos astruamus Hilarium Athanasio contrarium, sive contradictorium, quod non est. In contrariis namque sive contradictoriis propositionibus affirmatio et negatio simul non possunt esse veræ, quia in eis idem de eodem affirmatur et negatur. Hic autem non est ita, quia, licet affirmetur et negetur idem, sed non de eodem. Nam beatus Athanasius, qui Filium Patre minorem affirmat, minoritatem illam naturæ humanæ assignat, dicens: *minor Patre secundum humanitatem.* Sanctus vero Hilarium, qui minoritatem negat, gloriam hominis in Deum